

Міністерство освіти і науки України
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Науково-методичні рекомендації для здобувачів вищої
освіти щодо створення та розбудови доступного та
ефективного дизайну інклюзивного освітнього
середовища в ЗВО

Запоріжжя, 2024 рік

Рецензенти:

ФЕРТ Ольга – доктор пед. наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка, науковий співробітник (Ганноверський університет імені Лейбніца).

ЛИНДІНА Євгенія – доцент кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Рекомендовано до друку
вченою радою Бердянського державного педагогічного
університету
(протокол № 4 від 07.11.2024 року)

Нестеренко М. Науково-методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти щодо створення та розбудови доступного та ефективного дизайну інклюзивного освітнього середовища в ЗВО / Марина Нестеренко, Наталя Цибуляк, Ганна Мицик, Ганна Лопатіна, Анастасія Попова / за заг. ред. проф. Ольги Гуренко. – Запоріжжя: БДПУ, 2024, 27 с.

©БДПУ, 2024 рік

©Нестеренко

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Словник термінів.....	6
Ключові документи, які регламентують інклюзивну освіту.....	9
Чому інклюзивна освіта — це важливо?.....	12
Принципи інклюзії та рівності в академічній спільноті закладу вищої освіти (інклюзивна політика).....	14
Доступні ресурси та послуги закладу вищої освіти (інклюзивні практики).....	16
Що таке асистивні технології та як вони можуть полегшити процес здобуття вищої освіти для здобувачів з-поміж вразливих категорій?.....	20
Рекомендації щодо алгоритму дій для осіб з-поміж вразливих категорій.....	23
Прикінцеве слово.....	25
Література.....	26

ВСТУП

Історія інклюзивної освіти є тривалою та багатогранною, вона відображає зміни в підходах до розуміння суспільством цінностей рівності та прав людини. Спочатку, коли освіта стала організованим соціальним інститутом, вона, переважно, не враховувала потреби осіб з інвалідністю чи з інших вразливих категорій. У XIX-XX століттях поширеною була сегрегація таких осіб в освітній системі. Для них відкривали спеціалізовані школи, де вони навчалися окремо від інших. Метою таких закладів була не стільки повноцінна академічна освіта та соціалізація, скільки опанування певних навичок, які дозволяли б особі пристосуватися до суспільства. Однак цей підхід ще більше відокремлював осіб з-поміж вразливих категорій від основного соціального середовища, що призводило до їхньої ізоляції.

У середині XX століття на тлі світового руху за права людини виникла ідея інтеграції осіб з інвалідністю в заклади загальної середньої освіти. Завдяки міжнародним документам, як-от Загальна декларація прав людини (1948) та Конвенція ООН про права дитини (1989), право на освіту почало розглядатися як універсальне, незалежне від будь-яких особливостей людини. Проте, перший такий досвід передбачав лише фізичне включення в освітнє середовище, без належної адаптації навчальних матеріалів і підходів, що не могло забезпечити якісну освіту для здобувачів з особливими освітніми потребами.

Враховуючи попередні недоліки, на зміну прийшла концепція інклюзії, що уможлилювала не тільки фізичну присутність, а й вимагала створення в закладі освіти (зокрема й вищої) спеціальних умов, які забезпечували б повноцінну участь осіб з-поміж вразливих категорій в освітньому процесі. Така інклюзивна освіта стала поширеною в багатьох країнах.

Сьогодні заклади вищої освіти прагнуть бути більш відкритими для різних категорій осіб, пропонуючи адаптовані навчальні програми, технологічну, організаційну, психолого-педагогічну та соціально-реабілітаційну підтримку та послуги для всіх здобувачів, не зважаючи на їхні фізичні, психічні чи соціальні особливості. Мова йде про:

- осіб з інвалідністю;
- осіб з порушеннями психофізичного розвитку;
- осіб, що представляють етнічні меншини;

- осіб з низьким соціально-економічним статусом;
- осіб з невідповідним статевим розвитком (трансгендер, небінарні та інші);
- осіб, які мали досвід участі у військових конфліктах або стали жертвами насильства;
- осіб, які пережили травматичні події або катастрофи;
- мігрантів і біженців;
- осіб з різних географічних регіонів (наприклад, сільська молодь);
- осіб, які належать до сексуальних меншин (LGBTQ+);
- осіб похилого віку, які прагнуть продовжити освіту;
- осіб, які відновлюють свою освіту після тривалої перерви/перекваліфікуються або без попередньої освіти;
- осіб з-поміж незахищених груп (незначна або відсутня підтримка з боку сім'ї, сироти, часта зміна закладів освіти, психічне здоров'я, вагітність, нестача часу на навчання через необхідність заробляти на життя, працюючи або доглядаючи за кимось).

Україна також поступово реалізує цей досвід. У довгостроковій перспективі це допомагає формуванню соціально відповідального суспільства, де кожен має можливість реалізувати свій потенціал, а інші не в праві в цьому заважати. Інклюзивний підхід у системі вищої освіти допомагає не тільки самим здобувачам з-поміж вразливих категорій. Він сприяє розвитку толерантності, взаєморозуміння та співпраці серед усієї академічної спільноти, допомагає виховувати громадян, які готові взаємодіяти з різними групами людей.

Таким чином, інклюзивна освіта — це більше, ніж освітня інновація чи спеціалізована методика. Це філософія, що об'єднує принципи доступності, безбар'єрності та поваги до кожної особистості.

Інклюзивна освіта передбачає, що всі здобувачі мають право на **однакову** освіту. Це не те що можна або потрібно заслужити, і це не те, до чого особа повинна якось готуватися. **Це невід'ємне право.**

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адаптація навчальних матеріалів — процес зміни формату або змісту навчальних матеріалів відповідно до особливих потреб здобувачів з-поміж вразливих категорій.

Асистивні технології — пристрої, програми або інші засоби, які допомагають людям з певними особливостями брати активну участь в освітньому процесі, компенсуючи можливі фізичні, сенсорні, когнітивні чи комунікативні обмеження. Вони забезпечують доступ до навчальних матеріалів, сприяють спілкуванню, допомагають у виконанні завдань і підтримують адаптацію студентів до освітнього середовища, що сприяє їх кращій соціальній інтеграції.

Бар'єри — фізичні, соціальні, психологічні, інформаційні чи організаційні перепони, які обмежують можливості здобувачів з-поміж вразливих категорій щодо активної участі в освітньому процесі.

Безбар'єрність — принцип створення освітнього середовища, яке усуває фізичні, інформаційні та соціальні бар'єри для забезпечення доступності навчальних ресурсів і послуг для всіх без виключення.

Гнучкість освітнього процесу — адаптація навчальних методик, графіку, форм оцінювання й організації освітньої діяльності для врахування різних потреб здобувачів з-поміж вразливих категорій.

Дискримінація — несправедливе чи упереджене ставлення до особи на основі її індивідуальних характеристик, таких як стать, інвалідність, етнічна приналежність тощо.

Доступність — можливість отримання освітніх послуг без фізичних, інформаційних, фінансових чи інших бар'єрів, які можуть обмежувати особу.

Індивідуальний навчальний план — адаптований план навчання, розроблений з урахуванням особливих потреб конкретного здобувача вищої освіти.

Інклюзивна культура — загальна атмосфера підтримки, прийняття та безбар'єрної взаємодії, яка сприяє інтеграції всіх здобувачів вищої освіти до академічного й соціального життя.

Інклюзивне освітнє середовище — середовище навчання, яке забезпечує комфортні умови для всіх здобувачів, зокрема осіб з-поміж вразливих категорій, з метою створення атмосфери підтримки та взаємоповаги.

Інклюзивні заходи — спеціальні події, тренінги, семінари та зустрічі, спрямовані на популяризацію цінностей інклюзії серед академічної спільноти.

Інклюзивні методи оцінювання — форми оцінювання професійних компетенцій, які враховують індивідуальні особливості здобувачів і забезпечують рівні можливості для демонстрації результатів навчання.

Інклюзія — процес забезпечення рівного доступу до навчання для всіх здобувачів вищої освіти, незалежно від їхніх особливих потреб, соціального статусу чи інших індивідуальних характеристик. Інклюзія спрямована на створення освітнього середовища, яке підтримує та визнає різноманітність, де кожен може реалізувати свій потенціал.

Менторська підтримка — допомога, яку надають здобувачі-старшокурсники чи викладачі; спрямована на адаптацію через наставництво та підтримку в навчанні чи побуті здобувачів із-поміж вразливих категорій.

Особи з-поміж вразливих категорій — здобувачі вищої освіти, які з різних причин (інвалідність, етнічна приналежність, соціально-економічний статус та ін.) мають підвищені ризики щодо доступу до якісної освіти та/або потребують додаткової підтримки для успішної адаптації в освітньому середовищі.

Ресурсна кімната — спеціально облаштоване приміщення для підтримки навчання здобувачів із особливими потребами, оснащене допоміжними засобами та технологіями, зоною відпочинку та ін.

Сегрегація — практика ізоляції або відокремлення груп людей за певною ознакою в окремі навчальні заклади або класи.

Спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група супроводу — спеціалізована структура в закладі вищої освіти, яка надає навчально-організаційну, психолого-педагогічну та соціально-реабілітаційну підтримку здобувачам з-поміж вразливих категорій для забезпечення їхньої успішної інтеграції в освітнє середовище.

Толерантність — визнання та повага до різноманітності індивідуальних особливостей, культур, релігійних переконань та інших характеристик учасників освітнього процесу.

Універсальний дизайн для навчання (Universal Design for Learning) — підхід до розробки навчальних матеріалів та освітніх практик, який враховує різноманітні потреби здобувачів освіти з метою

створення гнучких методів викладання, оцінювання та доступу до інформації, які підходять для кожного.

КЛЮЧОВІ ДОКУМЕНТИ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ІНКЛЮЗИВНУ ОСВІТУ

Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights¹), 1948 р. — встановлює основні права людини, в тому числі й право на освіту для всіх, незалежно від будь-яких особливостей. Документ заклав підґрунтя для поширення принципів рівності та недискримінації в суспільстві.

Конвенція про права дитини (Convention on the Rights of the Child²), 1989 — підтверджує право кожної дитини на освіту та вимагає від держави забезпечення цього права для дітей з інвалідністю.

Саламанська декларація про принципи, політику та практику в сфері освіти осіб з особливими потребами (Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education³), 1994 — конкретизовані рекомендації щодо впровадження інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами (не тільки з інвалідністю), з акцентом на рівний доступ. Декларація проголошує, що такі діти мають навчатися в закладах загальної середньої освіти разом з іншими дітьми, а не в спеціалізованих установах.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (Convention on the Rights of Persons with Disabilities⁴), 2006 — забезпечує права осіб з інвалідністю, включно з доступом до інклюзивної освіти на всіх рівнях. Вимагає від держави створення умов для повноцінної участі осіб з інвалідністю в суспільному житті. Вперше на міжнародному рівні закріплено право на інклюзивну освіту для осіб з інвалідністю як невід’ємну частину прав людини.

Ціль сталого розвитку №4 (Sustainable Development Goal №4), 2015 — орієнтир для державної політики країн-членкинь ООН,

¹ <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

² <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>

³ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

⁴ <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

спрямований на забезпечення доступності освіти для всіх. Вбачає інклюзію одним із пріоритетів у глобальній стратегії сталого розвитку.

Ічхонська декларація (Incheon Declaration⁵), 2015 — прийнятий на Всесвітньому освітньому форумі документ закликає забезпечити рівний доступ до якісної освіти для дітей, молоді та дорослих з-поміж вразливих груп.

Римське комюніке (Rome Ministerial Communiqué⁶), 2020 — окреслює питання щодо простору реалізації європейської вищої освіти на поточне десятиліття, зокрема: підтримку інклюзії, мобільності та інновацій. Римське комюніке закликає ЗВО до розбудови інклюзивних освітніх середовищ, які підтримують культурне, соціальне й економічне різноманіття та забезпечують рівний доступ до вищої освіти для всіх.

Закон України “Про вищу освіту”⁷, 2014 (з доповненнями щодо інклюзії у 2021 році) — містить положення про забезпечення рівного доступу до вищої освіти для всіх категорій здобувачів в Україні, у тому числі осіб з інвалідністю та інших вразливих груп. Наголошено на необхідності забезпечення спеціальних умов для осіб з особливими потребами.

Закон України “Про освіту”⁸, 2017 — встановлює право на інклюзивну освіту для всіх здобувачів в Україні; зобов'язує заклади освіти створювати відповідні умови на всіх рівнях.

Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні⁹, 2018 — стратегічний документ, що визначає основні напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні. Окреслює правові, фінансові й організаційні умови для доступу осіб з особливими потребами до освіти.

Постанова Кабінету Міністрів України № 988 “Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у

⁵ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>

⁶ https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁹ <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

закладах загальної середньої освіти”¹⁰, 2019 — регулює організацію інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, визначає особливості роботи з дітьми з особливими потребами. Закладає основу для створення інклюзивних класів.

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-%D0%BF>

ЧОМУ ІНКЛЮЗИВНА ВИЩА ОСВІТА — ЦЕ ВАЖЛИВО?

Інклюзивна вища освіта є важливим кроком до створення справедливого суспільства, яке цінує різноманітність і забезпечує рівні можливості для всіх, незалежно від фізичних, психічних, соціальних чи економічних особливостей. Університети та інші заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні цінностей суспільства, тому вони повинні бути місцем, де кожен здобувач має рівний доступ до якісної освіти та можливості для реалізації свого потенціалу.

Відмова в доступі до освіти через фізичні або інші обмеження не тільки порушує права людини, але й сприяє маргіналізації вразливих груп у суспільстві. Отже, інклюзивна вища освіта сприяє соціальній інтеграції та розвитку толерантності. У ЗВО, які підтримують інклюзивну політику, здобувачі з-поміж вразливих категорій можуть навчатися разом, що сприяє розвитку емпатії, розуміння та поваги до інших. Це важливо не лише для самих таких осіб, а й для всіх учасників освітнього процесу, адже дає змогу побачити, що кожен має унікальні можливості та власну цінність. Такий досвід є основою для створення згуртованого суспільства, де повага до різноманітності є нормою.

Інклюзивне середовище ЗВО сприяє розвитку в здобувачів навичок критичного мислення, креативності та здатності працювати в різноманітних командах, що є важливими якостями для сучасних професіоналів, особливо тих, хто працюватиме з людьми. Роботодавці шукають працівників, які не тільки володіють ґрунтовними фаховими знаннями, а й здатні адаптуватися до різних умов і знаходити спільну мову з людьми з різним життєвим досвідом.

Загалом, інклюзивна вища освіта сприяє досягненню більшої соціальної рівності, оскільки вона допомагає зменшити освітні та економічні розриви між різними групами населення. Люди з особливими потребами та з інших вразливих категорій часто стикаються з перешкодами на шляху до професійної реалізації. Інклюзивне середовище дозволяє таким людям отримати необхідні знання та навички для досягнення успіху в житті.

Однак, потрібно розуміти, що розбудова інклюзивного освітнього середовища в ЗВО – це не лише розв'язання питання фізичної доступності до об'єктів кампусу, а й забезпечення відповідної навчально-організаційної, психолого-педагогічної та соціальної

підтримки. Це передбачає адаптацію навчальних матеріалів, застосування асистивних технологій, впровадження універсального дизайну для навчання та відповідну підготовку науково-педагогічного та допоміжного персоналу. Саме такий, комплексний підхід забезпечує повну безбар'єрність і психологічний комфорт.

Отже, інклюзивна вища освіта має значний вплив як на окремих здобувачів з-поміж вразливих категорій, так і на суспільство загалом. Вона сприяє рівності та підвищує економічний потенціал суспільства.

ПРИНЦИПИ ІНКЛЮЗІЇ ТА РІВНОСТІ В АКАДЕМІЧНІЙ СПІЛЬНОТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА)

Для розбудови справедливого та безпечного освітнього середовища кожен здобувач чи представник персоналу ЗВО має дотримуватися основних принципів інклюзії та рівності. Це зведення правил спрямоване на підтримку інклюзивної культури в академічній спільноті.

1. Кожен має право на рівний доступ до всіх освітніх послуг, незалежно від своїх індивідуальних особливостей, включно з фізичними, психічними, соціальними або культурними відмінностями. Необхідно поважати право кожного на освіту й уникати дискримінації.

2. Різноманітність є цінністю, яка збагачує освітній процес. Філософія ЗВО забезпечує прийняття та підтримку індивідуальних особливостей усіх суб'єктів освітнього процесу, зокрема їхні етнічні, культурні, релігійні відмінності, а також гендерну ідентичність, особливі потреби та інші характеристики. Тому, кожен зобов'язаний ставитися до інших із повагою, уникаючи упереджень і стереотипів, які можуть завдати шкоди чи образити.

3. Включеність. Часто особи з-поміж вразливих груп, формально належать до академічної спільноти, але почувають себе відторгненими. Інклюзивний освітній процес передбачає рівноправну участь таких осіб у спільних заходах. Здобувачам слід намагатися будувати стосунки на засадах взаємодопомоги та толерантності, а також не виключати інших з обговорень, роботи над груповими завданнями чи інших видах взаємодії через їхні індивідуальні особливості.

4. Використання інклюзивної та гендерно-нейтральної мови є важливим кроком у створенні безбар'єрного, безпечного та доброзичливого середовища. Потрібно використовувати коректні терміни під час звернення до інших здобувачів, уникати дискримінаційних або образливих виразів і поважати ідентичність кожного.

5. Підтримка вразливих груп. Здобувачі з-поміж вразливих категорій, таких як особи з інвалідністю, представники етнічних меншин, різних географічних регіонів або ті, хто мав негативний життєвий досвід, мають особливу потребу в підтримці та розумінні. В здоровому інклюзивному середовищі необхідно проявляти емпатію та,

за потреби, допомагати в адаптації таким особам (допомога з пересуванням чи просто готовність вислухати та зрозуміти інші погляди).

6. Всі несуть відповідальність за свої слова та дії. Будь-які форми булінгу, дискримінації або неналежного поводження з іншими членами академічної спільноти є неприпустимими. У разі конфліктних ситуацій або інших негативних випадків кожен має право звернутися до адміністрації ЗВО для отримання допомоги та захисту, а ЗВО зобов'язується відновити справедливість.

7. Інклюзивне освітнє середовище сприяє розвитку не тільки академічних, а й соціальних навичок. Завдяки активній взаємодії в освітньому середовищі кожен має можливість розвивати емпатію, критичне мислення та здатність адаптуватися до різних обставин. Здобувачі зобов'язані прагнути до саморозвитку та готовності працювати в різномірних групах, вивчати різні культури та досвіди, бути відкритими до нових ідей і співпраці.

Важливо усвідомити, що кожен здобувач є невіддільною частиною академічної спільноти, тому забезпечення рівності є пріоритетом для ЗВО. Дотримуючись цих принципів, кожен може зробити свій внесок у розбудову інклюзивного освітнього середовища, в якому всі мають рівні права та можливості для самореалізації.

ДОСТУПНІ РЕСУРСИ ТА ПОСЛУГИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ)

Цей розділ має на меті конкретизувати для здобувачів вищої освіти з-поміж вразливих категорій перелік доступних послуг, ресурсів і механізмів підтримки, які сприяють їх інтеграції в освітнє середовище ЗВО.

1. Передусім, заклад вищої освіти дбає про **безбар'єрність освітнього середовища**. Це передбачає:

- фізичну доступність — пандуси, ліфти, спеціально обладнані вбиральні, ресурсні кімнати, адаптовані аудиторії;
- інформаційну доступність — навчально-методичні матеріали у варіативних форматах, зручних для здобувачів з особливими потребами;
- асистивні технології — використання допоміжних засобів і технологій (спеціальні пристрої, програмне забезпечення, застосунки смартфона) для підтримки на поточному рівні або підвищення функціональних можливостей і автономності здобувачів, які цього потребують;
- інклюзивну культуру — популяризацію толерантності в академічній спільноті, використання інклюзивної гендерно-нейтральної мови в усіх видах комунікації, відображення культурного, релігійного й інших контекстів у змісті навчально-методичних матеріалів тощо.

2. Невіддільним компонентом інклюзивного освітнього середовища ЗВО є **різноманітні види підтримки для здобувачів з-поміж вразливих категорій**, яку здійснює спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група супроводу. Діяльність такої структури охоплює наступні напрямки:

2.1. Навчально-організаційний супровід, що відповідає за індивідуалізацію освітнього процесу відповідно до особливих потреб здобувачів:

- розробка індивідуального навчального плану, який враховує темп навчання, можливості та особливі потреби здобувачів;
- впровадження методів універсального дизайну для навчання;

- використання інклюзивних методів оцінювання (усні іспити, тести тощо).
- адаптація навчальних завдань;
- відтермінування дедлайнів їх виконання;
- допомога з забезпеченням доступності навчально-методичних матеріалів в зручних форматах (шрифт Брайля, субтитри до відео, аудіоматеріали).
- гнучкість у розкладі та ін.

2.2 Психолого-педагогічний супровід покликаний забезпечити емоційний добробут суб'єктів освітнього процесу та полегшувати їх адаптацію в ЗВО:

- індивідуальні та групові консультації зі спеціалістами, які допомагають здобувачам і персоналу ЗВО впоратися зі стресом, тривогою або іншими труднощами;
- проведення семінарів і тренінгів з розвитку комунікативних навичок, інклюзивної міжособистісної взаємодії та ін.

2.3. Соціально-реабілітаційний супровід спрямований на допомогу здобувачам з-поміж вразливих категорій з інтеграцією в соціальне середовище ЗВО в академічному й позааудиторному контекстах:

- матеріальна підтримка для осіб із низьким соціально-економічним статусом або складними життєвими обставинами;
- організація культурних подій, курсів, зустрічей зі студентськими лідерами для м'якої інтеграції в академічну спільноту;
- залучення здобувачів-волонтерів зі старших курсів для менторської допомоги особам з-поміж вразливих категорій.

2.4. Профорієнтаційний супровід для підтримки здобувачів вищої освіти в побудові професійної траєкторії, враховуючи їхні індивідуальні потреби та можливості:

- здійснення профорієнтаційних зустрічей з випускниками закладів загальної середньої освіти;
- проведення кар'єрних консультацій і тренінгів, що допомагають здобувачам продемонструвати свої досягнення, визначитися з професійними інтересами та розширити можливості працевлаштування;
- організація зустрічей з роботодавцями, проведення ярмарок вакансій;

- допомога у складанні резюме, підготовці до співбесіди та пошуку вакансій;
- надання інформації про доступні стажування, програми обміну та додаткову неформальну освіту;
- залучення здобувачів з-поміж вразливих категорій до участі в заходах для розвитку лідерських якостей і підприємницьких навичок.

Завдяки такій організованій системі супроводу здобувачі можуть почуватися впевненими, спокійними та рівноправними під час досягнення своїх освітніх і професійних цілей, оскільки надається підтримка для їхньої самостійності, а також створюються відповідні умови для розвитку особистості, для її повноцінної та ефективної участі в житті суспільства.

3. Заклад вищої освіти, в якому розбудовується інклюзивний освітній простір гарантує, що **кожен його співробітник володіє достатньою компетентністю, щоб діяти відповідно до цінностей інклюзивної освіти** або забезпечує відповідне підвищення кваліфікації персоналу. Володіння інклюзивними практиками принципово важливе.

4. **Дбати про якість надання освітніх послуг** через механізм моніторингу за ступенем задоволення універсальних і особливих потреб здобувачів з-поміж різних категорій, — ще один важливий елемент. Для цього в ЗВО має бути налаштована процедура зворотного зв'язку, яка дозволяє регулярно отримувати інформацію про актуальні потреби академічної спільноти, а також оперативно реагувати на виклики та бар'єри, що в ній виникають.

Розвинена структура органів студентського самоврядування також сприяє залученню здобувачів з-поміж вразливих категорій до прийняття важливих для них рішень, які стосуються адаптації освітнього процесу, захисту прав і врахування інтересів.

Такий підхід забезпечує спільну відповідальність за створення безбар'єрного освітнього середовища.

5. **Співпраця з зовнішніми стейкхолдерами, які є дотичними до проблеми інклюзивної освіти** сприяє обміну досвідом та об'єднанню зусиль з розбудови толерантного суспільства в громаді. Такими

потенційними партнерами можуть бути державні установи, органи місцевого самоврядування, громадські організації, що опікуються проблемами осіб з-поміж вразливих категорій, засоби масової інформації, студентські асоціації, інші заклади загальної середньої, вищої та фахової передвищої освіти тощо.

ЩО ТАКЕ АСИСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЯК ВОНИ МОЖУТЬ ПОЛЕГШИТИ ПРОЦЕС ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Асистивні технології засновані на допомозі здобувачам з особливими потребами. В загальному сенсі це технології, застосування яких забезпечує підтримку окремих видів діяльності для таких осіб. Вони компенсують можливі фізичні, сенсорні, когнітивні, комунікативні та соціальні обмеження. Це широкий спектр інструментів, завдяки яким здобувачі отримують можливість виконувати навчальні завдання з більшим ступенем автономності, докладаючи менше зайвих зусиль і нівелюючи можливі бар'єри.

Відповідно до специфічних особливостей це може бути:

1. Для осіб з порушенням зору:

- пристрої та програми, які сканують текст і озвучують його;
- дисплеї Брайля, принтери для друку текстів шрифтом Брайля;
- програмне забезпечення та розширення браузера для збільшення/озвучування екрана;
- програми для голосового управління комп'ютером або смартфоном.

Наприклад, Speechify — програмне забезпечення для синтезу мовлення, яке фіксує текст і перетворює його в аудіоформат. Сумісне з браузером Chrome, а також з iPhone, Mac і Android. Також TactPlus — принтер Брайля та 3D-зображень. Портативний принтер, який часто використовують у навчальних закладах, нагріває спеціальний спінений папір для створення сторінки Брайля (або інших 3D-зображень) за одну-дві хвилини. Принтер також оснащений аудіоінструкціями для допомоги користувачам із вадами зору. Програма Seeing AI від Microsoft розроблена для людей із слабким зором і пропонує аудіоінструкції в різноманітних ситуаціях. Вона читає текст вголос, щойно він з'являється у видошукачі камери смартфона. Ще ідентифікує продукти за штрих-кодом під час покупки та описує навколишній пейзаж і його кольори. З часом програма вчиться розпізнавати друзів користувача та навіть описувати їхню міміку.

2. Для осіб з порушенням слуху:

- цифрові слухові пристрої для посилення звуку;

- програми або пристрої для автоматичного створення субтитрів;
- системи заміни звукових сигналів візуальними (світлові індикатори тощо).

3. Для осіб з порушеннями моторики:

- клавіатури з великими клавішами;
- маніпулятори та трекболи — пристрої замість традиційної миші;
- програмне забезпечення для голосового введення тексту;
- електронні підіймачі та регульовані столи для забезпечення фізичної доступності.

З такими функціями є Dragon — розумне програмне забезпечення для розпізнавання мовлення. Цей інструмент сприяє доступності для здобувачів, яким складно використовувати комп'ютерну мишу та клавіатуру для традиційного введення тексту. Оснащене можливостями глибокого навчання, програмне забезпечення може транскрибувати природне мовлення зі швидкістю до 160 слів на хвилину. Продукти Tobii — це пристрої для стеження за очима, які перетворюють людський погляд на мишу без рук. Щоб використовувати цю технологію, особам з обмеженими моторними навичками та вербальними труднощами потрібно просто подивитись на свій екран, і комбінація інфрачервоних проєкторів, камер і алгоритмів машинного навчання визначить їх точку фокусування.

4. Для осіб з розладами спектра аутизму:

- програми або застосунки для створення структурованого розкладу дня;
- спеціальні сенсорні іграшки або пристрої для зниження стресу;
- програми для розвитку комунікативних навичок (Picture Exchange Communication System);
- інтерактивні платформи для розвитку соціальних навичок;
- обладнання сенсорних кімнат для зниження тривоги та стимуляції сенсорного сприйняття.

5. Для осіб з когнітивними порушеннями:

- електронні органайзери та планери;
- програмне забезпечення для тренування пам'яті;
- адаптовані застосунки зі спрощеним інтерфейсом;
- навчальні матеріали в аудіоформаті.

Програма Kurzweil 3000 від Kurzweil Education — це система підтримки грамотності для комп'ютерів Mac і різних браузерів, яка

оснащена різними допоміжними технологіями. Функції перетворення мовлення в текст і навпаки, які працюють 13 мовами, допомагають здобувачам із вадами зору та СДУГ.

6. Для осіб із мовленнєвими порушеннями:

- комунікативні пристрої — спеціальні планшети, які озвучують текст, введений користувачем.
- програми для синтезу мови;
- інтерактивні платформи для тренування мовлення.

Одним із варіантів може бути ліцензія на спеціальне програмне забезпечення (Grammarly та ін.), яке може автоматизовано перевіряти орфографію, граматику та структуру тексту в реальному часі. Це значно допоможе здобувачам, які мають проблеми зі створенням письмових робіт. Також доступний Co:Writer - інструмент, створений компанією Don Johnston Learning Tools. Він може транскрибувати мовлення та передбачати ймовірні слова та фрази, що є перевагою для студентів із різноманітними особливими потребами. Розроблений у партнерстві з Google for Education, вбудований механізм прогнозування Co:Writer керується основами граматики та принципом вільних асоціацій, розкриваючи істинне значення символів, уведених автором, навіть якщо слова написані неправильно.

8. Для осіб з психічними розладами:

- програми для управління стресом (медитаційні застосунки, трекери настрою).
- трекери фізичної активності та сну для моніторингу загального стану;
- програми для управління часом і фокусування.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО АЛГОРИТМУ ДІЙ ДЛЯ ОСІБ З-ПОМІЖ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ

Для ефективної участі в освітньому процесі здобувачам з-поміж вразливих категорій важливо знати алгоритм, який допоможе скористатися всіма доступними ресурсами та послугами, які надає ЗВО в рамках розбудови інклюзивного освітнього середовища. Порядок дій може бути таким:

1. Ознайомитися з нормативною документацією, яка регулює права осіб з особливими потребами в світі, а також встановлює відповідні вимоги до закладів освіти.

2. Повідомити ЗВО про свої особливі потреби (через анкету або зустріч з координатором інклюзивної освіти).

3. Дослідити ступінь доступності інфраструктури ЗВО (пандуси, ліфти, адаптовані аудиторії) та його інклюзивну політику (принципи інклюзії, які прийняті в академічній спільноті).

4. Звернутися до спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу або групи супроводу для отримання додаткової інформації про доступні ресурси та послуги ЗВО для осіб з-поміж вразливих категорій.

5. Скористайтеся пропозиціями щодо навчально-організаційного (навчальний план, розклад), психолого-педагогічного (консультації психолога та інших фахівців) та соціально-реабілітаційного супроводу для адаптації до нових умов.

6. Проконсультуйтеся з представниками технічного персоналу ЗВО щодо доступних асистивних (допоміжних) технологій (за необхідності).

7. Зверніться до бібліотеки для отримання навчальних матеріалів у адаптованому форматі (шрифт Брайля, аудіофайли тощо) (за необхідності).

8. Беріть активну участь в адаптаційних програмах і зустрічах з представниками студентського самоврядування, залучайтеся до їх діяльності.

9. Здійсніть запит до спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу або групи супроводу якщо вам потрібна менторська підтримка для вирішення побутових і навчальних питань.

10. Узгодьте методи оцінювання та дедлайни відповідно до ваших можливостей (адаптовані тести, усні екзамени) з викладачами.

11. Відвідуйте інклюзивні заходи, які організовує ЗВО.

12. Регулярно надавайте зворотний зв'язок щодо якості навчання та підтримки через анкетування чи консультації.

13. Якщо виникають додаткові труднощі, зверніться до координатора інклюзивної освіти для оперативного їх розв'язання.

14. Обов'язково повідомляйте про можливі випадки дискримінації в академічній спільноті.

Інклюзія у вищій освіті — це спільна відповідальність здобувачів, науково-педагогічного, допоміжного та адміністративного персоналу ЗВО. Дотримання наведених рекомендацій допоможе здобувачам з-поміж вразливих категорій скористатися всіма доступними можливостями, почуватися впевнено та комфортно в освітньому середовищі.

ПРИКІНЦЕВЕ СЛОВО

Інклюзивна освіта — це більше ніж формальна політика, опублікована на сайті закладу освіти, чи поодинокі викладачі, що намагаються реалізувати окремі практичні інструменти. Інклюзія — це двосторонній процес, де ЗВО створює умови для рівності та підтримки, а здобувачі мають активно використовувати їх для самореалізації. Активна позиція, ініціативність і готовність співпрацювати з академічною спільнотою допоможуть досягти успіху в навчанні, професійному розвитку та особистісному зростанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights). (1948). Прийнята та проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення 04.10.2024).
2. Закон України «Про вищу освіту». (2014). Відомості Верховної Ради України, № 37-38, ст. 2004. Зі змінами, внесеними у 2021 році щодо інклюзії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 04.10.2024).
3. Закон України «Про освіту». (2017). Відомості Верховної Ради України, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 04.10.2024).
4. Ічхонська декларація (Incheon Declaration). (2015). Рамкова програма освіти 2030, прийнята на Всесвітньому освітньому форумі в Ічхоні, Корея, 19-22 травня 2015 року. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656> (дата звернення 04.10.2024).
5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (Convention on the Rights of Persons with Disabilities). (2006). Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (дата звернення 04.10.2024).
6. Конвенція про права дитини (Convention on the Rights of the Child). (1989). Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення 04.10.2024).
7. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні. (2018). Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2018 р. № 531-р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення 04.10.2024).
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 988 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». (2019). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-%D0%BF> (дата звернення 04.10.2024).

9. Римське комюніке (Rome Ministerial Communiqué). (2020). Прийняте на Міністерській конференції Європейського простору вищої освіти, Рим, Італія. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (дата звернення 04.10.2024).

10. Саламанська декларація про принципи, політику та практику в сфері освіти осіб з особливими потребами (Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education). (1994). Прийнята на Всесвітній конференції з освіти осіб з особливими потребами, Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 року. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> (дата звернення 04.10.2024).

11. Ціль сталого розвитку №4 (Sustainable Development Goal №4). (2015). Освіта 2030: Забезпечення доступної, справедливої, якісної освіти для всіх. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal4> (дата звернення 04.10.2024).